

صدف خلیج فارس

پریوش فتوحی

مؤلف مقاله‌های رشته صنایع دستی در دانشنامه جهان اسلام

با نظر: رضا محرمی

کارشناس ارشد وزارت صنایع و معادن، استاد گهرتراشی

به پوشش آهکی نرم‌تنانی مثل صدف‌ها و حلزون‌ها صدف گفته می‌شوند. در زبان فارسی به آن «گوش ماهی» هم می‌گویند و معادل shell است.

شاخه نرم تنان^۱ که تاکنون در حدود ده هزار گونه از آنها شناخته شده است طبق رده‌بندی آبوت^۲ به شش رده تقسیم می‌شود که رده دوکفه‌ایها^۳ و شکم پایان^۴ شناخته شده ترین و از نظر تنوع جنس و انواع پوسته‌های آهکی قابل توجه هستند. عموم نرم تنان قادرند با خالص‌سازی کلسیم از آب دریا انواع پوسته‌ها را برای حفاظت از اعضای نرم خود تولید کنند. در شناسایی و طبقه‌بندی این آبزیان، از شکل این پوسته‌ها استفاده می‌شود. بدن نرم‌تنان دوکفه‌ای (صدف‌ها) در یک غلاف کتینی دوکفه‌ای جای دارد.

حلزون‌ها از رده شکم‌پایان هم دارای پوسته آهکی یا شاخی هستند که عموماً مارپیچی است. در حدود نیمی از ۹۵۰۰۰ گونه آن در دریاها و بقیه در خشکی یا در آبهای شیرین به سر

می برند. دارای سر مشخص و پای شکمی هستند و تقارن دو طرفی ندارند و بعضی از گونه‌ها مرواریدزا هستند. دوکفه‌ایها (صدف‌ها) به طور وسیعی در دریاها زندگی می کنند. عده ای از آنها هم در آبهای شیرین به سر می برند. از بین انواع دوکفه ای‌ها، دوکفه‌ای‌های مرواریدساز خوراکی و تزئینی از نظر اقتصادی اهمیت دارند.

معروف‌ترین گونه از صدف‌های مرواریدساز خلیج فارس، صدف لب سیاه^۵ نام دارد. صدف‌های خوراکی مانند اویسترها^۶ و صدف‌های شانه مانند^۷ است و صدف‌های تزئینی خلیج فارس مانند صدف شیشه ای، مشبک برگی و ونوس موج دار است.

زیبایی و رنگ‌های قزح سان صدف گونه‌هایی از نرم تنان از زمان‌های بسیار دور موجب استفاده آنها در هنرهای تزئینی و صنعت بوده است. مانند پوسته گونه نادری از حلزونهای مخروطی شکل که به رنگ رنگین کمان است و مصرف تزئینی دارد و یا صدف‌های مروارید سواحل خلیج فارس که به علت شفافی و زیبایی برای تهیه اشیاء زینتی به کار می روند. همچنین پوسته مرواریدگونه ای از حلزونهای عمامه ای و مخروطی شکل با وزن تقریبی ۲۵۰ گرم و نیز صدفهای مادر مروارید سفید و زرد خلیج فارس، دریای سرخ و استرالیا که تا پیش از پیدایش پلی استرها در صنعت دگمه‌سازی به مقدار زیادی استفاده می شد.

گونه‌های دوکفه‌ای قلم مانند در مدیترانه وجود دارد که رشته‌های باریک شفافی به نام ابریشم دریا تولید می کند که در واقع رشته‌های اتصال نرم تنان به تکیه گاهش است. مردم روزگار قدیم از این رشته‌ها لباس می بافتند. در حدود قرن پانزدهم ق.م یک نوع رنگ ارغوانی از صدف نوعی حلزون به دست می آمد که در امپراتوری رم و بیزانس رنگ متمایز از لباس مردم عادی برای درباریان بود.

صدف در صنعت داروسازی قدیم و درمان پاره ای از بیماری‌ها در جهان نقش داشته است. کتابهای طب قدیم ایران از جمله تحفه حکیم مومن، الصیدنه فی طب، ذخیره خوارزمشاهی و عجایب المخلوقات دستورات متعددی برای تهیه داروهای مختلف از صدف برای معالجه بیماری‌ها دارند.

۱- صید صدف

عمده صید صدف در ایران برای به دست آوردن مروارید بوده است. تاریخ غواصی در خلیج فارس با اولین آشنایی بشر با مروارید و عرضه آن در بازارهای جهان ارتباط دارد. در نیمه اول قرن بیستم در تکنیک غواصی پیشرفت‌های زیادی به وجود آمد با این حال در خلیج فارس از این پیشرفت دنیای جدید اثری نبود و با تمام خطراتی که غواصی سستی داشت کار و زندگی گروه کثیری از مردم خلیج فارس را تامین می کرد.

در روش سستی صید غواص با کمک یک وزنه سنگین سربی تا روی صخره‌های ته دریا پایین می رود و صدفها را که مانند بوته‌هایی به تخته سنگها چسبیده اند، با کاردی که در دست دارد جدا می کند و در توری که همراه دارد می ریزد. غواص حدود یک دقیقه در قعر آب کار می کند و وقتی نفسش به تنگی افتاد علامت می دهد تا او را با طنابی که یک سرش به کمر او بسته شده و سر دیگرش به کشتی صیادی بسته است بالا بکشند. در خلیج فارس غواصان در هر ساعت حدود شش بار غوص می روند. بعد از اتمام غواصی روزانه با بازگشت کشتی به ساحل، صدفها را زیر آفتاب پهن و با قلابی داس مانند باز می کنند تا مروارید احتمالی آن را بیابند.

غواصی با نفس بسته یک روش قدیمی است که قرن‌ها در خلیج فارس معمول بوده و شاید هنوز هم غواصانی برای تفنن و یا کار به این صورت به زیر آب بروند. در این نوع غواصی ممکن است غواص بدون ارتباط با طناب کشتی صیادی به داخل آب شیرجه برود و پس از جمع‌آوری صدفها شناکنان خود را به کشتی برسانند. غواصی به این روش کاری بسیار سخت و خطرناک است. زنده‌یاد دکتر مهدی تجلی‌پور در این باره می گوید: «هیچ غواصی به عمر طبیعی نمی رسید و هرگز بیش از پنج سال نمی توانست به کار ادامه دهد همیشه تحت استعمار صاحبان ثروت بود، با او چون ابزار عمل می کردند و به محض ضعف و ناتوانی از کار رانده می شد».^۸

صید صنعتی به وسیله غواصان کارآزموده و امکانات جدید و بیشتر برای کاشت و پرورش مروارید صورت می گیرد. پس از جمع‌آوری صدفهای بزرگ، به وسیله گیرهایی دهانه صدفها را باز می کنند و قالبها را با چسب مخصوص در آن جا می دهند و به دریا بازمی گردانند. بعد از یک سال صدفهای قالب گذاری شده را از دریا می گیرند و با دستگاهی مخصوص مروارید را از

آن جدا می‌کنند. صید صنعتی در ایران بیشتر در جزایر کیش و لاوان صورت می‌گیرد. هفتصد سال پیش از میلاد چینی‌ها مجسمه‌های کوچک سربی بودا را در صدف نرم‌تنان دوکفه‌ای آب شیرین می‌گذاشتند. پس از چند سال صدف را باز می‌کردند و مجسمه مرواریدی شده را از درون صدف بیرون می‌آوردند. به این ترتیب نخستین گامهای پرورش مروارید در چین برداشته شد.

۲- تاریخچه

قوانین پیچیده ریاضی در خلق صدف، زیبایی رمزآلود و تنوع پایان‌ناپذیر آن تاثیری ماندگار، روحانی و اساطیری بر ذهن انسان داشته است اما به زحمت می‌توان بین صدف به عنوان سمبل و صدف الهام‌بخش فکر بشر تمایز قایل شد. از طرفی در یونان باستان صدف با تولد ونوس الهه عشق و زیبایی مرتبط بوده و از سویی دیگر در قرون وسطی لئوناردو داوینچی با الهام از ساختمان صدف حلزونهای حلقوی ساختمان پلکانهای مدور یکپارچه را طراحی می‌کند. بومیان سودان امروز به روش اجداد خود، سر و بدنشان را با صدف می‌آرایند و در جلب نظر کسانی که دوستشان دارند و یا تقاضا برای بارش باران و بارور شدن کشتزارهایشان می‌رقصند.

از اواخر هزاره پنجم قبل از میلاد ساکنان سیلک ایران از صدف به عنوان زینت استفاده می‌کردند. این صدف‌ها متعلق به انواعی است که در خلیج فارس وجود داشته و دستفروشان دوره‌گرد آنها را به آن منطقه می‌آوردند.

در آغاز هزاره چهارم قبل از میلاد پیشه‌وران فلات ایران با استفاده از انواع سنگها و صدف‌ها ساختن لوازم آرایش را آغاز کرده بودند. در آغاز هزاره سوم ق.م مرده را با طلا و نقره و انواع سنگ‌ها و صدف‌ها می‌آراستند. در پایین ترین طبقه تمدنی که تاریخ آن حدوداً اوایل عصر مس است. از جمله زیورآلاتی که از طبقه شوش ۱ قسمت الف به دست آمد گردنبندی است که از گوش ماهی و سنگ‌های مختلف ساخته شده است و نیز انگشترهایی از گوش ماهی.

در رم و یونان دو هزار سال پیش صدف مروارید خلیج فارس را در ساختمان کتیبه‌ها استفاده می‌کردند. در حفاری‌های سال ۱۹۶۷ مقبره‌های سلاطین چین (حدود ۱۲۵۰ ق.م) صدف‌های ریزی به دست آمده که به عنوان پول استفاده می‌شده است.

مروری به تاریخ هنر و فرهنگ اسلامی نشان می‌دهد که از دورهٔ امویان در کشورهایی مانند سوریه (دمشق)، مصر، عثمانی، هند، ایران، تایلند و ... از صدف در بسیاری از رشته‌ها استفاده می‌شده از جمله در دمشق فسیفساء جامع اموی دمشق و قبة الصخره ساخته شد که در تزئین داخلی ساختمان آنها مکعبهای ظریف با اندازه‌های دقیق از شیشه، سنگ و صدف بر سطحی از گچ (فسیفساء) به کار رفته است.

استفاده از میزهای کوتاهی که بر سطح آنها آبنوس، صدف یا لاک‌پشت به کار رفته بود در دورهٔ عباسیان رواج داشت. در سوریه روش مرصع‌کاری چوب یا عاج یا صدف تکمیل شد. در دورهٔ ممالیک مصر از صدف برای تزئین کاشی‌ها استفاده شد.

در دورهٔ سلجوقیان آناتولی، خاتم‌کاری درها و محراب‌ها با استفاده از صدف و عاج رواج گرفت. از دورهٔ عثمانی در موزه‌های ترکیه آثار فراوانی مانند تخت شاهی، رحل و اثاث مختلف مسجد، جعبه‌های جواهر و صندوق‌هایی وجود دارد که در تزئین آنها از صدف استفاده شده است. از جمله این آثار از سدهٔ ۱۱ ق تخت شاهی است که در تزئینات گوه‌ر نشان آن لاک سنگ پشت و صدف به کار رفته و کار صنعتگری به نام محمد آقای صدفکار است.

همچنین بقعه‌ها و آرامگاههایی که در تزئین ساختمان آنها از صدف استفاده شده است از جمله آرامگاه عثمان بی (سدهٔ ۱۲ ق) در بورسای ترکیه که صدف‌کاری در آن نقش بیضوی پرکار دارد.

در هندوستان در بقعهٔ شیخ سلیم چشتی صدف در مرصع‌کاری بر روی چوب‌های تیره، به صورت ورقه‌های کوچک به کار رفته است و نیز بقعهٔ شیخ نظام الاولیا (فوت ۷۲۶ ق) با نقش‌هایی شبیه تور بافت تزئیناتی با صدف دارد که کار سالهای ۱۸-۱۰۱۷ ق است. علاوه بر آن در جعبه‌های جواهر، صندوقها و ترصیع مبلمان در هند، صدف به کار رفته است. یکی دیگر از کاربردهای صدف استفاده از آن در قلمدان است. از این نوع قلمدانها، قلمدان جعبه‌ای صدفی در مجموعهٔ دیوید کپنهاک، قلمدان صدفی و چوبی درکانتی میوزیوم آف، آرت لس- آنجلس (گجرات هندوستان سدهٔ ۱۱ ق) و قلمدان صدفی و چینی خاتمکاری شده کار هنرمندان عثمانی است.

در قرنهای ۱۲ و ۱۳ ق دمشق مرکز مهمی برای خاتمکاری با استخوان و صدف بود و تاکنون نیز وسایل چوبی مرغوبی از این نوع در سوریه تولید می شود. قاب عکس و جعبه های صدفی تزئین شده و روکش کردن لوازم لوکس صدفی از صنایع قدیم تایلند و سوغات کنونی این سرزمین است. در ایران عهد صفوی صدف یکی از مصالح معرق روی چوب و خاتمکاری بوده است. از آثار بجا مانده یک معرق جایگزین بر دسته صندلی با استفاده از استخوان عاج و صدف و قلمدانی صدفی با تصاویر حکاکی شده سبک کار ایرانی (سده ۱۲ ق) است. در گذشته صدف را به شکل تکه های بزرگ مربع یا مستطیل در گوشه های اشیاء خاتمکاری شده به کار می بردند. از صدف در طرح بندی و کناره سازی قلمدانهای خاتم استفاده می شد و گاهی نام صاحب قلمدان را با صدف بر روی آن می نشانند.

۳- نگاه اقتصادی به صدف خلیج فارس

صدف خلیج فارس به خصوص صدف های مروارید، به علت شفافیت و زیبایی رنگ و نقش و نگار داخل آن امتیاز خاص دارد. از دوره صفویه تا اواخر دوره پهلوی این صدف ها به قیمت نازلی به صادرکنندگان فروخته و در خارج از ایران به اشیاء زینتی گرانقیمت تبدیل می شد. بیشترین مقدار صادرات صدف ایران پیش از جنگ جهانی اول بوده است. در سال ۱۲۸۰ ش از صدف مروارید لب سیاه خلیج فارس ۱۵۰۰-۱۲۰۰ تن و در همان سال ۲۰۰۰ تن صدف مروارید بندر لنگه و ۵۰۰-۴۰۰ تن صدف مروارید بمبئی به اروپا و دیگر کشورها صادر شده است. بعد از جنگ جهانی دوم صادرات صدف مروارید خلیج فارس بسیار کم شد. در دوره پهلوی استفاده ساکنان جزایر و بنادر خلیج فارس منحصر به فروش صدف ها و یا تهیه کارهای دستی بسیار ساده و ارزان قیمت از آنها بود. در یکی از بنادر غرب بندر لنگه به نام بندر بستانه، امواج دریا پیوسته صدف ها را به ساحل می آورد. مردم بستانه با جمع آوری این صدف ها و فروش آنها به کارخانه موزاییک سازی در بندر لنگه به قیمت هر کیلو پانزده ریال امرار معاش می کردند.

در آبهای جزیره قشم دو صدف به رنگ قرمز شفاف و سطحی بسیار صیقلی وجود دارد که به آنها کاوک و مالوک می‌گویند. در سال ۱۳۵۱ خبرنگار محلی کیهان درباره مالوک نوشته است: مدت سه سال است که مالوک خرید و فروش می‌شود و هر ۱۰۰ دانۀ آن ۵۰ ریال قیمت دارد. این صدف‌ها به شمال ایران، تهران و اصفهان فرستاده می‌شود و اغلب به مصرف تهیه جاسویچی، جاکلیدی، دستبند و گردنبند می‌رسد. در همان سال‌ها دانش‌آموزان قشمی گردنبندی به نام کالکیجغ^۹ از پوستۀ نرم‌تنان کوچک درست می‌کردند که در تهران و شیراز فروش می‌رفت.

مقتدر در مقاله منابع ثروت در خلیج فارس می‌نویسد: اگر کارخانه کوچکی برای استفاده صنعتی از صدف در یکی از جزایر خلیج فارس دایر شود، عواید قابل توجهی برای کشور خواهد داشت.

۳-۱- نقش صدف در غذای انسان و آبزیان

گونه‌های خوراکی نرم‌تنان بیش از ۲۰٪ از بازار تجارت آبزیان را در اختیار دارند. تکثیر پرورش و صید آنها اهمیت زیادی دارد. نرم‌تنان با تنوع قابل ملاحظه‌ای در آبهای خلیج فارس یافت می‌شوند. ارزش تجاری آنها در تولید غذای انسانی و جایگاهشان در اقتصاد شیلاتی در ایران باید مورد توجه قرار گیرد. در سال ۱۳۵۶ دو کارشناس فرانسوی وجود ذخایر صدف خوراکی را در منطقه بین جزایر قشم، هرمز و بندرعباس، بندر لنگه و درگاهان تایید کردند. این صدف‌ها فربه و دارای گوشت لذیذی هستند و با بهترین صدف‌های فرانسوی رقابت می‌کنند. در عین حال به نقش نرم‌تنان بالغ در زنجیره‌های غذایی ماهیان و سایر آبزیان و وجود لاروهای حاصل از نرم‌تنان به عنوان منبع عظیم غذایی برای بسیاری از بی‌مهرگان و مهره‌داران باید توجه داشت.

۳-۲- صدف در دکمه‌سازی

تا قبل از پیدایش پلی‌استرها، استفاده از چوب و صدف برای دکمه‌سازی بسیار رایج بود. دکمه‌های صدفی به خاطر زیبایی، استحکام و مقاومت در برابر شستشو پرمصرف‌ترین نوع دکمه بودند. امروز ارزانی و فراوانی دکمه‌های مصنوعی موجود در بازار دکمه‌های صدفی را از رونق انداخته است. اما در کشورهایی که به اقتصاد ملی و سنتی خود اهمیت می‌دهند برای لباس‌های

گران قیمت از دکمه‌های صدفی استفاده می کنند. ساخت انواع دکمه از صدف می تواند در خدمت اقتصاد کشور باشد. صدف های مروارید لنگه و بمبئی خلیج فارس برای تهیه دکمه های ظریف و صدف لب سیاه برای دکمه های بزرگ بسیار مناسب هستند. علاوه بر آن در کناره برخی از جزایر مانند خارک، شعیب، فرور، ابوموسی و تنب هم صدف های ممتازی صید می شود که از آنها می توان علاوه بر تامین نیاز داخلی دکمه، در صادرات هم استفاده کرد.

۳-۳- صدف در غذای دام و طیور

صدف یک منبع غنی کلسیم در غذای دام و طیور است. به جز صدف از سنگ آهک هم برای تامین این ماده در غذای دام و طیور استفاده می شود که البته صدف منبع تامین کننده مطمئن و خالص تری است. مطالعه برای شناسایی و برآورد مقدار صدف جزایر خلیج فارس که قابل استفاده در این صنعت هستند می تواند به طراحی یک برنامه اقتصادی مقرون به صرفه بینجامد. در سواحل لنگه، کنگان و گاوبندی می توان به منابع عظیمی از صدف دست یافت. در گذشته پس از جستجوی صدف برای مروارید از گوشت آن پودری برای تامین مواد پروتئینی حیوانات تهیه و سپس آن را برای مصارف دیگر تمیز می کردند. امروزه نیز از گوشت انواع صدف نامرغوب در تامین مواد پروتئینی غذای حیوانات استفاده می شود.

۳-۴- استفاده از صدف در کارهای هنری

تهیه انواع وسایل زینتی، آثار هنری و نقاشی روی صدف قرنهای متمادی در تمام کشورهای جهان به خصوص کشورهای که با دریا ارتباط بیشتری داشتند رواج داشته است. کار بر روی صدف بسیار متنوع است و در هر کشور و منطقه ای سبکی خاص دارد. در جزایر و بنادر خلیج فارس، ساخت زیرسیگاری و عروسک هایی که از به هم چسباندن صدف های مختلف درست شده اند و سنجاق سر متداول است. سازمان صنایع دستی هرمزگان از سال ۱۳۶۴ اقدام به ایجاد کارگاه هایی دوره ای در بندرعباس، برای آموزش و تولید صنایع دستی دریایی کرده است. در این کارگاه ها کار عروسک سازی و تولید وسایل زینتی کوچک از صدف آموزش داده می شود. مرکز ملی اقیانوس شناسی ایران هم تاکنون در شهرهای چابهار، بندرعباس و رشت دوره آموزش تراش

صدف برگزار کرده است. در حال حاضر در تهران در موسسه آموزشی پژوهشی وزارت صنایع و معادن کلاس‌هایی برای آموزش تراش سنگ و صدف دایر است.

اگرچه در جزایر و بنادر خلیج فارس اطلاعات چندانی درباره کارهای هنری بر روی صدف وجود ندارد. اما کار نقاشی بر روی صدف و استفاده از صدف در خاتمکاری و معرق روی چوب در ایران سابقه تاریخی دارد در اصفهان کار نقاشی روی صدف متداول است و قدمت آن به دوره صفویه می‌رسد.

برای نقاشی روی صدف ابتدا صدف را در آب و اندکی سرکه می‌خیسانند. پس از آن سطح خارجی آن را با سوهان دستی یا سمباده برقی می‌سایند. بر اثر سایش صدف دارای انحنای کم، قطر نازک و سطح صیقلی و درخشان می‌شود. بعد از این مرحله کار نقاشی بر روی صدف آغاز می‌شود. ابزار کار در گذشته رنگ طبیعی و قلمی بود که از موی گربه ساخته می‌شد ولی در حال حاضر از رنگ و قلمی خارجی به نام وینزور^۱ استفاده می‌شود.

۳-۵- استفاده از صدف در خاتم و معرق

استفاده از صدف در خاتمکاری برای تامین رنگ سفید و براق در خاتم‌های درجه یک است و منحصر به استفاده به صورت تکه‌های بزرگ در گوشه‌ها است.

استفاده از صدف در معرق: کار معرق روی چوب در ایران دوره صفویه دچار تحول شد. نوآوری در شیوه کار و نقوش و ظرافت آثار به جا مانده، همچنین وجود عناصر فرهنگ ایرانی، معرق دوره صفویه را شاخص می‌کند. از جمله مصالح به کار رفته در معرق‌کاری این دوره، صدف است.

صدف در انواع معرق چوب مانند معرق جایگزینی، معرق زمینه چوب، معرق رزین‌دار (زمینه پلی‌استر) می‌تواند یکی از اجزا کار باشد. به جز اینها استادکاران معرق‌ساز نوعی معرق جدید و ابتکاری به نام معرق زمینه صدف می‌سازند که تمام زمینه کار صدف است.

صدف‌هایی که در معرق استفاده می‌شوند باید رنگ روشن و درخشان و انحنای کم داشته

باشند.

پس از آماده کردن صدف (به روش آماده کردن صدف برای نقاشی روی آن) براساس الگوی کار آن را برش می دهند و قطعه بریده شده را در محل مخصوص خود در کار معرق جا می زنند. برای تهیه تابلوهای معرق استفاده از برخی مواد مصنوعی از جنس اکریلیک و پلی استر به جای مواد طبیعی از جمله صدف، مرسوم است. صدف مصنوعی را با مخلوط کردن رزین (پلی استر)، پودر صدف، کبالت و یک پراکسید یا سخت کننده می سازند. صدف های مصنوعی به خاطر شفافیت، رنگ پذیری و آسانی کار با آنها، جایگزین صدف طبیعی شده اند ولی ارزش هنری و فنی معرق را کاهش می دهند.

۴-تراش صدف

تراش صدف به منظور آماده سازی آن برای استفاده در انواع کارهای تزئینی، زینتی، کاربرد در جواهرات و تهیه انواع کارهای دکوراتیو و موزه ای است. برنامه ریزی وسیع برای آموزش تراش صدف و جستجوی خلاقیت ها در این زمینه به خصوص در بنادر و جزایر خلیج فارس علاوه بر ایجاد اشتغال در آن نواحی و تامین مصارف داخلی، زمینه صادرات آن را نیز فراهم می کند. ساخت انواع مجسمه ها، نمادهای ملی و تاریخی و عرفانی از طریق تراش صدف ممکن است. مجموع این آثار می تواند در قالب صادرات و به صورت هدایا به گسترش و انتقال فرهنگ ایرانی بیانجامد.

۴-۱-مراحل تراش صدف

شامل آماده سازی و تمیز کردن، برش، تراش و صیقل دادن است. پس از آماده سازی و تمیز نمودن صدف (همان روش آماده سازی برای نقاشی روی صدف) در برش آن باید از الگو استفاده نمود. الگوهای آماده شده و استاندارد و یا طرحی که مورد نظر هنرمند است از الگو به روی صدف منتقل می شود. سپس عمل برشکاری ظریف برای بریدن خط الگو که روی صدف پیاده شده صورت می گیرد.

در مرحله تراش باید صدف را در جهت خلاف حرکت چرخ ساینده نگهداشت به طوریکه الگوی پیاده شده روی صدف دیده شود. شکل اولیه در این مرحله به وجود می آید. دقت در این

مرحله بسیار مهم است. در پایان این مرحله صدف به شکل الگویی که روی آن ترسیم شده در می آید. پس از آن یک مرحله سایش ظریف و سمباده کاری معمولی و بعد از آن در سمباده کاری ظریف با سمباده‌های مختلف از زبر به نرم، صدف صیقل یا پولیش می شود.

پی‌نوشت‌ها

1. Mollusca.
2. Tucker Abbott.
3. bivalvia.
4. Gastropoda.
5. Pinctada margaritifera.
6. Oyster.
7. Pectinoidea.

۸. نرم‌تنان مرواریدساز خلیج فارس، ص ۹۸.

9. Kalkijagh.
10. Vinzor.

منابع

- ابوت، آر. توکر، دوکفه‌ای‌ها و حلزون‌های دریایی، ترجمه منوچهر مهرنوش، تهران، ۱۳۵۷.
- اقتداری، احمد، خلیج فارس، زیر نظر محمدعلی اسلامی ندوشن، تهران، ۱۳۵۶.
- الرفاعی، انور، تاریخ هنر در سرزمینهای اسلامی، ترجمه عبدالرحیم قنات، مشهد، ۱۳۷۷.
- براند، باربارا، هنر اسلامی، ترجمه مهناز شایسته فر، تهران، ۱۳۸۳.
- برومند، عبدالعلی، هنر قلمدان، به کوشش ابوالفضل ذابح، تهران، ۱۳۶۶.
- تجلی پور، مهدی، نرم‌تنان مرواریدساز خلیج فارس، تهران، ۱۳۶۲.
- تمهیدی، محمد، تایلند، سرزمین طلایی، تهران، ۱۳۷۹.
- توحیدی، ویدا، بررسی وضعیت صنایع دستی استان هرمزگان و زمینه‌های رشد و پرورش آن، منتشر نشده ۱۳۷۲.
- جرجانی، سید اسماعیل، ذخیره خوارزمشاهی، تصحیح و تحشیه محمدرضا محرری، تهران، ۱۳۸۲.
- دانایی، محسن منوچهر، فرهنگ گوهرشناسی، به کوشش محمد علی احمدی بیداخویدی، تهران، ۱۳۷۶.
- دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه.
- دیمانند، س.م، راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه عبدا... فریار، تهران، ۱۳۶۵.
- روزی طلب، غلامرضا و ناهید جلالی، هنر خاتم کاری، تهران، ۱۳۸۲.
- طه‌پوری، دلشاد، هنر خاتم سازی در ایران، تهران، ۱۳۶۵.
- علّام، نعمت اسماعیل، هنرهای خاورمیانه در دوران اسلامی، ترجمه عباس تفضلی، مشهد، ۱۳۸۲.
- کریم زاده تبریزی، محمدعلی، قلمدان و سایر صنایع روغنی ایران، لندن، ۱۳۷۹.
- کونل، ارنست، هنر اسلامی، ترجمه هوشنگ طاهری، تهران، ۱۳۵۵.
- کیانمهر، قباد، کارگاه صنایع دستی (چوب)، تهران، ۱۳۸۴.
- گیرشمن، رومن، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۶۴.

- لافوا، ژان دیو، *خاطرات کاوش‌های باستان‌شناسی شو*، تهران، ۱۳۵۵.
- محمد مومن ابن محمد زمان (حکیم مومن)، *تحفه طب حکیم مومن*، چاپ سنگی، [بی‌جا، بی‌تا]، قرن ۱۱ ق.
- مصاحبه با: آقای رضا محرمی (کارشناس ارشد وزارت صنایع و معادن، استاد گهرتراشی) ۸۶/۸/۲۴
- مصاحبه با: آقای محمدی (روابط عمومی مرکز اقیانوس‌شناسی) و یکی از مسئولین سازمان صنایع‌دستی بندرعباس، ۸۶/۸/۲۰
- مصاحبه با: استاد جعفر چیتگر - استاد خاتم‌کاری و نقاشی روی صدف - میدان نقش جهان ۸۶/۱۰/۴
- مصاحبه با: خانم افسانه منفرد (کارشناس بنیاد دایرة المعارف اسلامی) ۸۶/۶/۳۰
- معین، محمد، *فرهنگ معین*.
- مقتدر، غلامحسین، *سمینار خلیج فارس (منابع ثروت در خلیج فارس)*، تهران.
- مناظر احسن، محمد، *زندگی اجتماعی در حکومت عباسیان*، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، ۱۳۶۹.
- نوربخش، حسین، *پژوهشی پیرامون صید دریا و آبریان خلیج فارس*، تهران، ۱۳۷۰.
- Hugh and Marguerite Stix and R.tucker Abbott, New York, 1972.
- Kalter, Johannes, *The arts and crafts of Syria*, Ltd. London, 1992.
- Riazaddin, Akhtar, *History of Handicrafts Pakistan*, India, Islamabad, 1988.

پیوست ۱: عکسها

عکس شماره ۱: نمونه ای از تراش صدف

عکس شماره ۲: نمونه ای از تراش صدف

عکس شماره ۳: نمونه ای از تراش صدف

عکس شماره ۴: نمونه ای از تراش صدف

عکس شماره ۵: نمونه ای از تراش صدف

عکس شماره ۶: نمونه ای از تراش صدف

عکس شماره ۷: نمونه ای از نقاشی روی صدف (صنایع دستی اصفهان)

عکس شماره ۸: نمونه ای از نقاشی روی صدف

عکس شماره ۹: معرق جایگزینی در روی دسته یک صندلی
به همراه صدف و عاج و استخوان- دوره صفوی